

הקדמה

אבי מורי וצ"ל היה תלמיד-חכם גדול, וגם בסוף שנותיו כאשר כבר הגיע לגבורות ידע את השי"ס בעל-פה. נוסף על למדנותו היה שלם במידותיו המצוינות. דרכו היה להיות מעורב עם הבריות, ומעולם לא פגע בכבודו של שום אדם ולא שמעתי אותו מדבר בגנותו של שום אדם, אפילו אם היה הלה עוין אותו, כמו שאירע לפעמים בעוה"ר. בצעירותו נתחבר אל ישיבת בית יצחק בסלובודקא, אבל לבו נמשך אחרי אנשי המוסר. עדיין זכה לשמוע לקח מפי הג' ר' ישראל סלנטר ז"ל, והיה בן-בית אצל רשכבה"ג הג' ר' יצחק אלחנן ז"ל, שהרבה להחליף מכתבים עמו גם לאחר שגדד אבי לאמריקה.

הוא היה מספר, שבימי עלומיו לא הצליח בנאומיו. באותן השנים היה מאריך בדרשותיו יתר על המידה, ולא הסביר את דבריו כל צורכם. פעם אחת בהיותו כבן עשרים נתנו לו רשות לנאום בפני אביו, וגם ר' יצחק אלחנן ז"ל היה באותו מעמד. עברו כמה שעות והוא הוסיף לדבר עוד. ניגש זקני לר' יצחק אלחנן ז"ל ואמר: "צריכים להגיד לו שיפסיק, שמא יתעייף ביותר". השיבו ר' יצחק אלחנן: "הניחו לו. כאשר יתעייף ממילא יחדל".

כרם בימי שבתו בארצות-הברית נתפתחו כוחותיו, ונעשה לאחד הדרשנים המפורסמים. כאשר נתישב בברונקוויל (פרוור של ניו-יורק, שבאותם הימים היו חושביו כמעט כולם יהודים) ונתמנה לרב בבית-הכנסת אוהב שלום (בשנת תרס"ב), שהיה בית-הכנסת הגדול שבאותה שכונה, היו אלפים מתאספים בכל שבת ושבת אחר הצהרים לשמוע את דבריו. עד היום, עשרות שנים לאחר פטירתו (בשנת תש"ז), עדיין רבים זוכרים את דבריו, שנחרתו על לבם.

מנהגו היה, בימי הקיץ הארוכים, לנאום שלוש וארבע שעות בשבת בין מנחה למעריב. כל הקהל ישב לפניו בשקט מתחילת דבריו עד סופם, נרגשים ונלהבים. לאחר שחלה מחלה אנושה בשנת תרע"א, ציוו עליו הרופאים להיזהר מלטרות כל כך. אף-על-פי-כן המשיך במנהגו הקודם. בתשובתו לתמיהתי על מעשה זה אמר: "כל שעה ושעה שיושב הקהל בבית-הכנסת אני עושה מצווה. נוסף על המצווה של ישיבת בתי כנסיות, ובייחוד כשיש עמה שמיעת דברי תורה, הרי בוודאי יש בין הנאספים אנשים פשוטים ואולי פחותים מהם, שאילו היו יושבים בבתיהם היו משחקים בקלפים בשבת, ואולי גם היו עוסקים בדברים גרועים מכך, ואף מחללים את השבת; ולא כל שכן שאפשר היו מדברים לשון הרע ורכילות. ואילו בשעות שהם יושבים בבית-הכנסת

בעל-כורחם שהם נמנעים מדבר עבירה וכל היושב ואינו עושה עבירה נוחגים לו שכר כעושה מצווה".

בן כ"ד שנים היה אבי ז"ל בשעה שנפרד ממשפחתו וממולדתו והיגר לארצות-הברית. אותה שעה כבר נודע שמו כעילוי, אבל מתוך ענותנותו הגדולה לא החזיק עצמו כתלמיד-חכם מובהק. לאחר שישב באמריקה כעשרים שנה הצליח להביא לארצות-הברית גם את אביו, שהיה כבר זקן כבן שמונים, וגם את אחיו ואחיותיו ובני בתיהם. זקיני ז"ל הגיע לניו-יורק, כפי שאני זוכר, בפרוס הפסח בשנת תרס"ח. הואיל ועד אותה שעה הכיר את בנו רק כעלם צעיר, הסוכל מאימחא דציבורא, נתרשם מאוד מן הכבוד שחלקו לאבי ז"ל בני קהילתו, ומהשפעתו על הציבור. בשבת הגדול, שהיתה השבת הראשונה של סבא בארצות-הברית, שמע בפעם הראשונה את אבי ז"ל דורש לפני הקהל בארץ זו. סבא נתרגש מאוד ממראה עיניו ומשמע אוזניו. הופתע מן הציבור הגדול שנאסף לשמוע דברי בנו, ותמה גם על כוחו הגדול של אבי ז"ל, שידע לעניין את הציבור במשך שלוש וארבע שעות בכל מה שאמר, בפלפול של הלכה משולב בדברי אגדה.

אבי ז"ל נרגש היה גם הוא, מתוך שחש ברגשי אביו היושב למולו בין הנאספים. טרח אבי הרבה יותר מן הרגיל להלהיב ולהקסים את הציבור. כאשר בכה, בכו השומעים עמו. כאשר צחק, צחקו עמו.

כנראה מפני ההתרגשות הזאת ההדדית של הבן והאב, כמעט שאירע אסון לאחר שחזר אבי ז"ל הביתה עם סיום תפילת ערבית. באותם הימים היה אבי ז"ל מעשן הרבה, ולא זוהי הסיגריה מתוך פיו כל היום, ממוצאי שבת עד להדלקת הנרות בערב-שבת. כדרכו, מיד לאחר הבדלה, הדליק סיגריה. ברם מתוך העייפות וההתרגשות בלע את עשן הסיגריה, ולא היה בכוחו לפולטו. (לא שמעתי עוד מאורע כזה, ועדיין איני מבין איך קרה הדבר). הוא נפל ארצה ונתעלף. לאחר זמן-מה הצלחנו סוף סוף להחיותו ולהקימו. מיד ניגש זקיני אליו ואמר לו: "עכשיו, בני, אני מצווה עליך שלא לעשן עוד לעולם בשום אופן". למרות הרגלו החזק לעשן במשך ארבעים שנה, קיים אבי את מצוות סבא, ולא נגע בסיגריה מאותו יום ועד ליום מותו. מפני שהיה אבי ז"ל עסוק וטרוד בלימודיו, נעשתה אמי מורתי ז"ל לעקרת הבית, וכל טורח הבית נפל בחלקה. היא היתה פיקחית וחכמה, ועם זה גם צדקנית ויראת שמים אמיתית. אף-על-פי שהיה אבי מתמיד גדול, היתה מזרזת אותו שיוסיף וירבה בשקידה על לימודו, והיתה מצטערת על שעסק תכופות בדברי אגדה בשביל דרשותיו (כפי שניתן לראות מתוך ביאורו זה של הסידור) וגם היה מרבה לטפל בצורכי ציבור, שהפריעו אותו מלימודו. רצונה היה שיתרכו רק בהלכה, כדי שישגי את המעלה הראויה לו בדעת התורה.

הקדמה

כנהוג בארץ ליטא, שבה נתגדלה, ספגה אמי הרבה תורה מפי השמועה, ודברי תורה היו מצויים בפיה. היא סבלה הרבה מדרך החיים באמריקה, והיתה מתאוננת על הגורל שהביא את המשפחה לארצות-הברית, הרחק ממרכזי התורה ומן החיים הדתיים שבארץ מולדתה. כל ימיה קיוותה שיחזרו בניה, או לכל הפחות אחד מהם, לקבונה עיר מולדתה; שההבדל בין החיים שם ובין החיים אפילו בכרונווייל הפרוור היהודי, היה גדול מאוד.

אף בזמן שהיינו עניים מדולדלים, – ההורים שלי היו מטופלים בחמישה בנים ושלוש בנות, וההכנסה היתה מועטת – מצאה אמי דרך לפרנס עניים שמחסורם היה גדול משלנו, ולא עברה שבת בלי אורחים גם לארוחת ליל שבת וגם לארוחת-הצהריים של יום השבת. ביתנו היה פתוח לרווחה, והעניים היו בני-בית אצלנו; אף היה ביתנו בית-ועד לחכמים. הרבה רבנים שבאו ממורח-אירופה היו מוזמנים לשבות אצלנו. לא פעם אחת שכבנו אני ואחיי על הרצפה מפני הצורך לפנות את מיטותינו לאורחים נכבדים כאלה.

בכלל המבקרים בביתנו בכל שבת ושבת, היה אחד מקרובינו שגר בווייליאמסבורג, שגם היא שכונה בברוקלין, המרוחקת מהלך שעה וחצי מביתנו. צעד קרובנו זה בכל שבת ושבת (וכן בכל חג) לביתנו, מפני רצונו לסעוד על שולחן השבת של אבי ואמי. מן האורחים הקבועים בביתנו היה גם רב אחד מיושבי שכונתנו, שנפרד מבני משפחתו (בסוף ימיו קיבל על עצמו הרב ההוא, שהיה למדן מובהק, להיות לי למורה שלא על מנת לקבל פרס ולמדתי אצלו ארבע שנים).

אמי ז"ל החליטה, שבנה הבכור, אחי ראובן יחי', ילמד חכמת הרפואה. מחמת עניותנו היה קשה מאוד לשלם את שכר-לימודו באוניברסיטה ולכלכל אותו. מפני הדוחק הגדול הציע אבי ז"ל, שראובן יעזוב את האוניברסיטה ויקבל משרה ששכרה בצדה, כדי להקל את העול מבני המשפחה. אמא השיבה: "אף אם נצטרך לאכול לחם צר ולשתות מים לחץ, יהיה הוא רופא".

לסוף סיים ראובן את לימודיו, וגם יצא שמו כרופא מובהק. עד היום, לאחר שכבר הגיע לגבורות, עדיין הוא עוסק בריפוי חולים. בין הבאים לשאול בעצתו תלמידים-חכמים רבים, שהוא מרפא אותם שלא על מנת לקבל פרס, ולפעמים הוא גם תומך בהם מכיסו.

משנתבגרו אחיי – אחי הבכור ראובן נעשה רופא ויונתן נעשה עורך-דין – נתררו מצבם של הורי במידה מרובה. אחי יונתן יחי' קנה בשביל הורינו בית יפה ומרווח, ובבית הזה גר אבי זצ"ל עד לאחר שנשא את אשתו השנייה, שסירבה לגור בביתה של אמא ז"ל.

בימים ההם נתרבו האורחים אצלנו, שכבר היה מקום לארחם בריווח, וכמה מגדולי ליטא שבאו לארצות-הברית רגילים היו להתאכסן בביתנו. קודם שנתמנה לרב בבית-הכנסת אוהב שלום בברונוויל, שימש אבי רב בבאל-טימור (בשנות תרמ"ה-תרמ"ט), בסינסינטי (תרמ"ט-תרנ"ה) ובסיראקיוז (תרנ"ה-תרס"ב).

בימי שבתנו בסינסינטי היה אייזיק מ. וייס, מייסד תנועת הריפורם בארצות-הברית, מבקר אצלנו תכופות. אף-על-פי שכל השקפותיו ומיפעליו היו למורת רוח לאבי ול, היה מקרבו, בתקווה שאולי יחזור בתשובה, ולכל הפחות יימנע מלעשות דברים מכווערים ביותר. ד"ר וייס היה מקרב מאוד את כל המשולחים שבאו לסינסינטי לאסוף כספים בשביל הישיבות בליטא והיה מתלווה עמם בביקוריהם אצל החושבים האמידיים שבקהילתו. לאחר שביקרו המשולחים הללו אצל חברי קהילתו של ד"ר וייס וקיבלו מה שקיבלו, היה אבי על הרוב מומינם לדרוש בבית-הכנסת שלו בשבת ולשבות אצלנו.

בתוך דרשותיהם היו המשולחים מבקרים קשה את תנועת הריפורמיים, ואחד מהם אפילו אמר על ד"ר וייס, שהוא קשה לישראל כספחת. לשנה הבאה, כאשר בא אותו המשולח שוב אל ד"ר וייס, תמה עליו ואמר לו בלשון תשובתו של יפתח אל אנשי הגלעד: "הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מאתכם, ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם". אף-על-פי-כן הסכים ד"ר וייס לנהוג כדרכו והלך עם המשולח אצל אמידי העיר לקבץ נדבות בשביל הישיבה.

פעם בא ד"ר וייס זה אצל אבי ואמר לו: מצאתי היתר לאכילת שבלולים, תמה אבי ואמר: "כלום יש לבריות אלו סנפיר וקשקשת?" השיב ד"ר וייס: "לא, אלא שהם מתדבקים בצור שמתחת למים, ונשארים שם כל ימי חייהם, לפיכך אין לדון אותם כבעלי-חיים, אלא כצמחים". אבי אמר לו, שהדין הזה אין לו מקום אפילו לוויכוח, והשבולולים אסורים באכילה בלא תעשה מן התורה, לפי שהם בכלל חית הים ואין להם סנפיר וקשקשת.

המשא-ומתן היה ארוך וקשה, הואיל וד"ר וייס לא רצה להיכנע לדעת אבי; לבסוף נפרד ממנו בדברים הללו: "הרב פינקלשטיין, אין אתה רואה את הנולד, אתה צעיר ממני, ועוד תוכה לראות שיבואו רבים להתפלל על קברי, כאילו הייתי אני צדיק וחכם". בשעת אותה שיחה עדיין לא באתי לעולם, ורק מפי אבא ז"ל שמעתי את חוכנה.

לימים, כשנודמנתי פעם לבקר בהיכל עמנואל בניו-יורק וראיתי את הטבלה הגדולה שחקקו שם לזכרו של וייס, נזכרתי באותו מעשה ואמרתי אל לבי, שמקצת מדבריו של וייס נתקיימו.

באותם השנים היו מבקרים בביתנו רבים מבעלי-הבתים של הקהילות ששימש בהן אבי קודם לכן, בעיקר היו באים בעלי-בתים מסינסינטי, שנצטערו מאוד על שעזב אבי ז"ל את עירם.

בכלל המבקרים הללו היה איש אחד, שמתה עליו אשתו בשעת לידתה והניחה לו תינוק שנוולד בריא. כאשר בא האיש הזה לביתנו כשישה חדשים לאחר פטירת אשתו, שאל אותו אבי מה בדעתו לעשות, לאחר שנשאר אלמן צעיר, ועליו לגדל תינוק יתום. אבי הציע לו שיעשה כדין וישא אשה שנייה, שתהיה אם לילד. השיב האיש, שבני המשפחה של אשתו הראשונה מתנגדים בכל חוקף להצעה זו, שכבר עלתה על דעתו, והם הבטיחו לו שיגדלו את התינוק ויטפלו בו. אבי הסביר לו את הקושי שבדבר, שבוודאי לאחר שנה או שנתיים יתרשלו בני המשפחה, ואז יהיה יותר קשה להרגיל את התינוק שיראה אם חורגת כאמו ממש. ולא זו בלבד, אלא שהוא עצמו, האלמן, צעיר הוא עדיין וצריך לישא אשה.

לאחר דין-ודברים במשך שעה קלה הסכים האיש לעשות כעצת אבי, והציע לו אבי ליפגש עם בחורה יחומה, בת למשפחה נכבדה בניו-יורק. הוא נפגש עם אותה בחורה פעמים אחדות, ולבסוף נתארסו. ברם כאשר חזר האיש לעירו, קפצו עליו בני משפחת אשתו בטענה על שהוא עומד לישא אשה שנייה, והשפיעו עליו להשתמט מן האירוסין. הוא כתב לאבי מה שקרה. מיד הזמינו אבי לבוא אליו בשנית ודיבר עמו קשות על המעשה שהוא עומד לעשות, שיש בו משום עלבון בת ישראל, ועוד שהוא צריך לישא אשה, בין לטובת עצמו ובין לטובת התינוק היתום מאמו. אולם כל השידולים של אבי לא הועילו, מפני שחוקה על האיש דעתם של בני המשפחה שהיו אהובים עליו. אז הציע לו אבי שיתלווה אליו וילכו לבקר את משפחת הארוסה, כדי לספר להם את השינוי שחל בדעתו, שעדיין לא נודע להם על כך. האיש קיבל את הצעת אבי, והלכו שניהם לבית דודה של הארוסה, ששם גרה גם היא. אבי, דודה של הארוסה והחתן נכנסו לחדר לישא-וליתן בנידון. בינתיים כבר הזמין אבי מגיין יהודים שיבואו לבית הארוסה כעבור שעה אחת, ואף ציווה על השמש שלו להביא חופה וכתובה ושאר צורכי הטקס של נישואין. עוד הצדדים מתדיינים זה עם זה, ואנשי המגיין המזומנים וגם השמש הגיעו. מיד קם אבי וביקש מאת דוד הכלה את המפתח לדלת הבית; הוא סגר את הדלת ואמר לחתן: "עכשיו אני מזהיר אותך, שלא תצא מבית זה אלא לאחר נישואין כדת משה וישראל". האיש נשתומם על הדברים הקשים האלה ואמר לאבי וצ"ל, שהיה ידיד אהוב שלו: "איך תעשה לי כדבר הזה, להכריח אותי לישא אשה, לאחר שאמרתי לך כמה קשיים כרוכים בכך". אבי וצ"ל, שלרוב היה רך כקנה, נעשה פתאום קשה כארו, וחזר על דבריו, שבשום אופן לא ירשה לאיש שהוא לעזוב את הדירה אלא לאחר סיום טקס הנישואין, לבסוף נתרצה האיש, ואבי סידר את

הקידושין. לאחר אמירת שבע הברכות הסביר אבי לאיש את כל העניין. "עכשיו – אמר – כאשר תחזרו לעירכם, ויבואו בני המשפחה להתלונן, תספר להם את כל הנעשה, שלא היתה לך שום ברירה, הואיל ולא הנחתי לך לצאת מן הבית, ויהיה האשם תלוי בי. ואתה והם תשארו ידידים אהובים כמלפנים". וכך היה. האיש ואשתו השני' ביקרו אצלנו תכופות, והביאו עמם את הבן היתום מאמו וגם בנים אחרים שגולדו להם. כל ימיהם הודו שניהם לאבי על טרחתו שטרח בשבילם.

רגיל הייתי בנערותי להשכים לקום בעוד לילה, כדי ללמוד, ובשביל שלא יתעוררו בני משפחתי משנתם, למדתי בבית-הכנסת. פעם אחת בעונת הסתיו, ביום שלג וסערה, התכוננתי כדרכי ללכת לבית-הכנסת ללמוד. מפני הסערה נתעורר אבי ז"ל, והפציר בי שלא אצא החוצה, כדי שלא אצטנן. בין כך וכך נתעוררה גם אמי ז"ל. כאשר שמעה שאבי מעכב אותי מליילך לבית-הכנסת אמרה לו: "אם היה אביך מונע אותך מללמוד אפילו בצער, להיכן היית מגיע? הנח לו שילך". מיד הסכים אבי לדעתה, כדרכו במשא-ומתן עמה.

אמנו היתה מכובדת מאוד בכל העיריה ועל כל הרבנים חבריו של אבא. כשהיתה נכנסת לחדרו של אבי, עמדו כל הרבנים שהיו שם מפני כבודה, שהכל הכירו בה במעלותיה ובמידותיה. פעם אחת היה מעשה שהכל קמו מפניה, ורק אחד לא זו ממקומו; פנה אליו רב אחר ואמר לו: "קום, עמוד, ראויה רבנית זו שכולנו נעמוד בשעה שהיא נכנסת".

ביום פטירת אמי ז"ל (י"א אדר, תרפ"ג), כאשר ישבנו גדהמים מן האסון הנורא (היא מתה בשנת ה"ב לחייה), נכנסה בחורה יתומה ענייה ודלה שדעתה לא היתה צלולה. גם היא בכחה עמנו, ברם רק דיבור אחד יצא מפיה, שחזרה עליו פעמים רבות: "אמא, אמא". ניגשתי אליה להשקיט אותה ולנחמה. אמרתי לה, "הרי אין זו אמא שלך". השיבה: "כן, גם אמא שלי היתה". אחר-כך נודע לנו, שהאומללה הזאת, שהכל הוגיחו אותה, נתפרנסה ע"י אמנו, שהיתה מבקרת אותה בכל יום ויום, והיתה מדברת על לבה, בתקווה להחזיר אותה לחיים נורמליים.

בהלווייתה של אמי השתתפו כחמשת אלפים איש, אף-על-פי שאותו יום היה יום גשם טורד. כל הקהל ליווה את ארונו מביתנו עד בית-הכנסת, ובין המלווים היו כמה מגדולי הרבנים והחכמים שבני-יורק, שלא ידענו שהכירו גם הם את ערכה. הכניסו את הארון לבית-הכנסת ושם הספידוה הספד מר כמה גדולים ומפורסמים.

בברונזוויל היה איש אחד, שאף-על-פי שהיה ירא שמים ונהג כראוי בשאר דרכיו, היה עוין את אבי, וירד לחייו ממש. גרם מזלו של האיש ההוא, שעד לאותו זמן היה נראה בריא, פעם אחת יצא לחופשה של שבועיים ובמקום חופשתו חלה במחלה אנושה, ומת בדמי ימיו ר"ל כבן מ"ה שנה. אבי ואמי נצטערו הרבה על האסון הנורא

הזה, כי נשאר בניו יתומים ואשתו אלמנה גלמודה, ובייחוד חששו שמא ח"ו נענש על שום שקיטרג על אבי, והרי כבר נאמר "כל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה". גם אבי וגם אמי בכו עליו כעל ידיד נאמן ואהוב, ואבי הספידו הספד גדול.

גם אמי גם אבי לא רצו להתפרנס מרבנות, מפני שלא רצו לעשות את התורה קרדום לחפור בה. פעמיים ניסו להיכנס למסחר, אבל לא הצליחו. אבי, אף-על-פי שהיה חכם ופיקח בהרבה עניינים, היה בתמימותו מאמין לכל אדם. נתן בהקפה לכל מי שבא לקנות ולא בדק אחריו. כיוון שרבים מן הקונים לא שילמו את חובותיהם, הוכרחנו לסגור את החנות, ולשלם את החובות הרבים שחבנו לספקי הסחורה.

הרבה דיגי-תורה באו לפני אבי ז"ל. על אף מצבו הכלכלי הירוד, היו מפקידים בידו תכופות אלפי דולרים, שעליהם היו נידונים בעלי הדין. כל אימת שהופקד פקדון כזה בידו, היתה אמי ז"ל ערה כל הלילה, כדי לשמור את הפקדון. לא ידעו בעלי הדין כלל מה שהטילו עליה.

לרוב היה אבי ז"ל מפשר בין הצדדים, התרחק מן השבועות, ולא רצה להיות דן יחידי. כאשר נכנסתי אני לרבנות, גור עלי שלא אתערב בשום אופן בענייני כשרות, כדי שלא אכשל ח"ו. מטעם זה לא נצטרפתי מעולם לשום ועד של כשרות, גם כאשר הפצירו בי, ולא כל שכן שלא פסקתי שום דין בענייני כאלה, אף בימי עלומיי, כאשר הייתי שקוע הרבה בלימודים האלה.

אבי היה מן הציונים הראשונים בארצות-הברית; גם אחיי הגדולים, ראובן ויונתן, יסדו חברה של בחורים ציונים בברונוויל (שנקראה בשם "דורשי ציון"). שהיתה אחת מן הראשונות בארץ זו. אני עדיין צעיר הייתי באותם הימים, אבל השתתפתי בייסודה של אגודת צעירים "בוגי ציון", שנתקיימה כמה שנים. אחיי הצעירים, המנוח מרדכי (שנפטר לפני עשר שנים), ויבל"א חיים נחמן, השתתפו גם בייסודן של אגודות דוברי עברית וכדומה.

לאחר מותה של אמי התארה אבי כשלוש שנים בבית אחותי פייגא רבקה ע"ה ומשפחתה. גם היא גם בעלה המנוח שמעון לייב ע"ה, טרחו הרבה לנחם אותו על פטירת אמי ז"ל. לבסוף, בשנת תרפ"ה נשא אשה שנייה, ובקיץ של אותה שנה עלה בלוויית אשתו לביקור בארץ-ישראל, וגם אני ואשתי נצטרפנו אליהם. אבי נתקבל בכבוד גדול ע"י הרב הכולל מרן א. י. קוק זצ"ל וע"י הרב חיים זוננפלד זצ"ל. הוא נהנה מאוד מן הביקור בארץ, מן החיים בירושלים, וגם מביקורנו בצפת, בטבריה, בערי הגליל, במושבות, ובקיבוצים. היה בטוח, שתקום מדינת ישראל, ברם נפטר שנה אחת קודם שהוכרז על הקמתה.

מעודו התרחק אבי מהתהלך בגדולות, ואף סירב להזמנה לשמש רב בבית-כנסת

גדול בניו-יורק (הוא בית-הכנסת שהרב לוקשטין גיי משמש בו היום, שלאחר סירובו של אבא נתמנה בו לרב רמ"ז מרגליות, ז"ל). חשש שמא ישתקע עוד יותר בענייני ציבור, ולא יהיה לו פנאי לעסוק בתורה. גם אמי ז"ל הסכימה עמו שמוטב לחיות חיי דוחק בפרוור מלהיות טרוד כל היום בענייני ציבור שרבים אחרים מסוגלים להם.

כאשר שאלתי אותו בסוף ימיו, אם נתחרט על סירובו זה, השיבני: "לא, אילו קיבלתי אותה הזמנה, בוודאי שלא הייתי עכשיו עוד בין החיים".

בנאומו ובשיחתו, השתדל עד כמה שאפשר להניח את דעת הבריות. בימי מלחמת-העולם השנייה באה לברונוויל משלחת יהודית מרוסיה הסובייטית, כדי לקרב את לבם של יהודי אמריקה לרוסיה. הזמינו הקומוניסטים את אבי ז"ל להשתתף באסיפה לכבודם של חברי המשלחת. הוא קיבל את ההזמנה על אף תמיהתם של רבים מבעלי-הבתים של השכונה. תשובתו למתנגדים היתה: "בואו ושמעו".

אבי ז"ל כבר היה אז בן שמונים ושתיים. בנאומו שנאם באותה אסיפה המשיל את המשל הזה. פעם אחת לפני כמה דורות, חלחה בתו של פריץ פולני מחלה אנושה. באמצע הלילה גבר החולי עד שהרופאים נתיאשו מחייה. כאשר שמעה אשת הפריץ את השמועה המכאיבה, פרצה בבכי, והפצירה בבעלה לשלוח לרב העיירה, שהוא תפלל בעד הנערה. "אולי הוא חשוב יותר לפני המקום", אמרה.

הפריץ לא רצה ליענות לה, ברם כאשר ראה שבתו הגיעה עד שערי מוות, שלח בעוד לילה אל הרב, לבקש ממנו שיערוך מיד תפלה לשלומה של הבת החולה. העיר הרב את השמש וציווה עליו לאסוף מניין יהודים שיאמרו תהלים. כדי שלא להטריח את הסוחרים והפועלים, הצריכים לקום למחרת לעבודה, ציווה הרב את השמש ליכנס למסבאות וכדומה, שבוודאי ימצא שם יהודים משחקי קלפים ועוד, ולהקהיל אותם למניין.

נתקבצו האנשים הפחותים והשפלים הללו והתפללו. בבוקר הוטב מצבה של בת הפריץ, ולבסוף חזרה לאיתנה. מיד שלח הפריץ אל הרב מתנות גדולות לחלקם למתפללים. כאשר נודע הדבר צהבו נכבדי הקהל על הרב, למה לא העיר אותם, ועל-ידי כך מנע מהם הנאה מתגמולי הפריץ. השיב הרב: "הכרתי באותו לילה, שכל השערים ננעלו בפני הבחורה החולה – שערי תפילה, שערי רחמים, ואף שערי תשובה. עלה על דעתי לקבץ אנשים היודעים לפתוח שער נעול. ואלה משחקי הקלפים בוודאי יש ביניהם גם גנבים, הפותחים שערים שלא ברשות. אמרתי, אולי יצליחו לפתוח גם שערי רחמים..."

"ועכשיו", המשיך אבי ז"ל, "כנראה כל השערים ננעלו גם בעדנו. אחינו נטבחים, מוצאים להריגה, ובכל שדות המלחמה נוצח היטלר ימ"ש. אולי יעלה ביד אלה

הקומוניסטים של רוסיה, שיש להם כבר נסיונות הרבה לפתוח שערים שלמטה, גם לפתוח שערים שלמעלה.

כל הקהל צחק למשמע דברי הבדיחה הזאת, וגם חברי המשלחת (שלבסוף הוצא אחד מהם להורג ע"י סטאלין ימ"ש) נהנו ממנה. לאחר הסיפור הזה המשיך אבי זצ"ל בדברים שבכובד-ראש על המלחמה, על גורל עם ישראל, ועל הצורך בתפילה ובתשובה.

רגיל היה אבי ז"ל לתבל את שיחתו בסיפורים על הגדולים שהכירם בימי עלומיו, על מרן ר' יצחק אלחנן ז"ל, על ר' ישראל סלנטר ז"ל, על תלמידיו המובהקים של ר' ישראל, ר' יצחק בלאזר, שנקרא בחוגים של אבי בשם "ר' איצלי פטרבורגר" (מפני שבמשך זמן-מה שהה בפטרבורג, היא עכשיו לנינגראד), ועל ר' יוסף יוזל הורביץ, בעל החורים, איש המוסר הידוע, שיסד כמה ישיבות בליטא, ושאבי למד אתו בהיותו בן י"ד שנה עד הגיעו ליו"ש שנה, בעיירה קטנה בליטא, ברומסאסאג (היא רומשישוק). אבי זכה לראות בני בנים, וגם בת-שילשים אחת, היא בת-נכדתו. בשנותיו האחרונות, כאשר כבר היו בניו ובנותיו בעלי משפחות, והיו גרים רחוק ממנו, היה מנהגם של בני אחותי אסתר תחי', יודה וחנה לבלות אצלו את ימי החגים, ובייחוד ימי הפסח הראשונים, כדי להשתתף עמו בסדר ליל פסח. אחותי רות תחי' בילתה עמו ימים רבים, ולה ולאחותי האחרות מסר בשיחות שוחחו עמו הרבה סיפורים על תולדות משפחתנו.

מקפיד היה ביותר בכבוד חכמים. בימי עלומיו מיחה בתוקף, כפי שסיפר הוא עצמו בהקדמתו לספרו עין שמעון, על אלה שהוציאו לעו על הרב הכולל, ר' יעקב יוסף זצ"ל. בסוף ימיו יצא להגן על כבודו של מרן הרב הראשי לארץ-ישראל, הגי' ר' א. י. קוק, זצ"ל, שהיה מאוד אהוב עליו.

גם בשנותיו האחרונות, כאשר הגיע לגבורות וכבר נחלש מאוד בגופו, עמדו כשרונותיו הרוחניים בעינם, ממש כמו בימי עלומיו. בקיאותו בש"ס וחרפותו בחורה לא סרו ממנו. וכן נשאר דרשן מופלא. הנאום שנאם בחגיגת בר-מצווה של נכדו מיכאל (בנו של אחי חיים נחמן, יחי') כחצי שנה לפני פטירתו - לא נשכח מלב השומעים עד היום, עשרים שנה לאחר מותו.

לפי דעתו זכה לאריכות ימים כדי שיתעסק בחורה ובגמילות חסדים, ובעיקר כדי שיהי' בידו להשתתף באיוו מידה בהצלחת אחינו שבאירופה ובסיוע לבניין הארץ. רגיל היה לומר: "בשנים הללו אין לי לחיות בשביל עצמי, בשביל רצוני ליהנות מן העולם

כיניו זה בא לו על שום אנדה שהיו מספרים עליו, שבימי נעוריו היה מתבודד בחדר סגור ואטום בלא חלון, וכל מנעו עם העולם שמחוצה לו היה האוכל שהיו מנישים לו דרך שני חורים שבקיר, בחור האחד מאכלי בשר ובחור השני מאכלי חלב.

הזה בשום אופן. אני חי בשבילכם, בניי, שיודע אני שתצטערו במותי, ובשביל הקהל שאני משרת אותו.

אבי זצ"ל נפטר ביום כ"ו בניסן (י"א לספירת העומר) שנת תש"ז, לאחר שפקדה אותו התקפת הלב בשעה שעבר לפני התיבה ביום הזכרון לפטירת אמו, ב' בניסן. בשיחתנו בימים ההם, שאלתי אותו: "איך אפשר שאירע דבר כזה? הלא שלוחי מצווה אינם ניווקים". והוא השיב בכדיחה כדרכו: "לעבור לפני התיבה ביום הזכרון של אמי – זו בוודאי היתה מצווה; אבל הצעקה שצעקתי לא היה בה שום צורך ולא היתה בה שום מצווה. רק הצעקה גרמה לי שאחלה, ולא המצווה".

לפני מותו ציווה עלינו שלא להתאבל עליו יותר מן הצורך על-פי הדין, לקבור אותו במקום שהכין לו בצד אמי מורתי ז"ל, וכן זירז את גכדיו ונכדותיו להיות שומרי מצוות ולעסוק בתורה. זרכו היה, כאשר ביקרו הללו אצלו, לבקש מהם שיאמרו לו מה שלמדו בבית-הספר, שהרי השומע תורה מפי בן-בנו כאילו שמעה מהר סיני.

הספר הניתן בזה, חיברו אבי ז"ל קרוב למותו. מפני טעמים שאינם ידועים לי, כתב אותו בכמה מהדורות. נוהר שלא לצוות עלינו להדפיסו, מפני שחשש, כנראה, שמה לא יעלה הדבר בידנו. ההדפסה נתעכבה כמה שנים, מפני הצורך להשוות את המהדורות השונות של כתב-היד, וכן מפני האסונות שאירעו למשפחתנו, כפטירתם של אחי מרדכי ז"ל; של אשתו נעמי ז"ל; של אחותי פייגא רבקה ז"ל; של בעלה שמעון לייב ז"ל; ושל גיסי משה חיים, בעלה של אחותי אסתר תחי'; וגסי זאב וולף ז"ל, בעלה של אחותי רות תחי'; ושל גיסתי מרים ז"ל, אשתו של אחי ראובן יחי'; ושל גיסתי שרה ז"ל, אשתו של אחי יהונתן יחי'; ושל הרופא המצוין אליהו, (שנפטר בדמי ימיו) בנו של אחי ראובן יחי'. ברם עכשיו שכבר זקנתי וסבתי גם אני, ראינו, אחי ואחיותי ואני, חובה לפנינו להוציא את הספר לאור. זכות גדולה זכה אבי, שהספר נדפס בארץ-ישראל ובמדינת ישראל, בעיר הקודש ירושלים תוב"ב. בוודאי היה דבר זה גורם לו נחת רוח. מודה אני לחבירי וידידי האהוב הרב פרופ. ח. ז. דימיטרובסקי שליט"א, על שקיבל על עצמו טרדות רבות בהתקנת הספר לדפוס; וכן לחתני ד"ר יעקב קצנשטיין שליט"א, שהביא את העניין לידי גמר, וטרח הרבה מאוד, שסוף סוף יופיע הסידור הזה עם הביאור של אבי ז"ל. זכותו של אבי ז"ל תגן עליהם, ויאריכו ימים הם ובני משפחתיהם בכל טוב.

אליעזר ארי' בן מוה"ר שמעון יצחק הלוי פינקלשטיין

ט"ו בכסלו, תשכ"ח